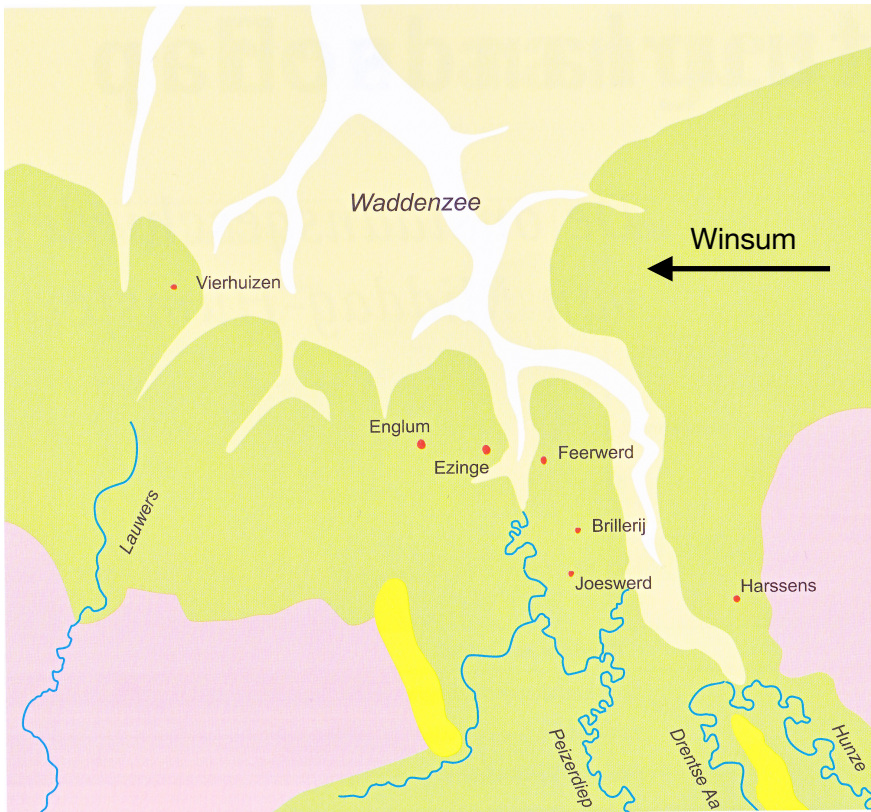


## Infobestand fietsroute Hunze.

Een fietsroute langs de eeuwenoude meanderend oevers, oeverwallen, polders en dijken van de Hunze.



De Hunze is een oude rivier die ontspringt aan de rechterzijde van de Hondsrug. De oude loop van deze rivier liep tot het ca. 1000 veel noordelijker in zee namelijk daar waar ongeveer Pieterburen ligt. Met de grote overstromingen in de 10-12 eeuw is het Lauwerszee ontstaan en is de rivierloop omgebogen naar Zoutkamp. De Hunze is heel erg verknipt in allerlei trajecten met verschillende namen; in Groningen is het de Reitdiep genaamd. De Hunze was een getijden- en regenrivier. De laatste betekent dus dat de het dienden voor de afvoer van regenwater.



De Hunze 500 v Chr. Vooral in Groningen is het eigenlijk een open zeearm te noemen,



Kaart 1200-1700. Vanaf Garnwerd tot aan de stad is het Reitdiep rechtgetrokken en zijn de oude meander nog zichtbaar. Dit rechtekken was natuurlijk vooral in het belang van de scheepvaart voor de haven van Groningen. Maar het was behelpen ook na rechtekken wordt er slib afgezet waardoor schepen vaak vast kwamen te zitten. Groningen besloot daarom in 1866 Eemskanaal aan te leggen tussen Groningen en Delfzijl en het was gereed in 1876.

De letters uit de tekst zijn op de kaart weergegeven. Niet alle meanders behoeven een toelichting.

a. Oude oeverwal van de Hunze in de 2e bocht zichtbaar kijkend in de richting van het dorp. Deze oeverwal laats duidelijk de positie als havenplaats met stadsrechten uit 1057 zien. Het lag aan de monding van de zee en de toegangspoort tot de haven van Groningen.

b. Links van het fietspad is een laagte zichtbaar als oude spoor van De Hunze. De rivier heeft vele malen zijn loop verlegt omdat door de aanslibbing van de rivier de oevers te hoog werden zocht de rivier weer nieuwe lopen. In het landschap is daardoor een wirwar aan oude lopen zichtbaar waar je af en toe ok geen draad aan vast kunt knopen. De actuele hoogtekaart laat dat eigenlijk ook goed zien. (zie eind document)

### Garnwerd.

Garnwerd lag vroeger niet aan de Hunze en nu wel aan het Reitdiep. De Hunze is gedurende meerdere eeuwen rechtgetrokken en dat is goed te zien aan de daar waar hoge dijken strak aan het water liggen. De dijken werden gevormd door de klei dat werd uitgegraven.

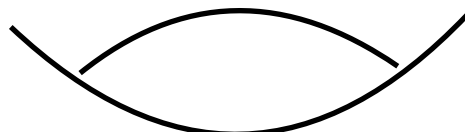
### Inversie of reliëfomkering in de oude meanders.

Bij de afsluiting van armen sloot men niet de hele arm af maar slechts 1 gedeelte waardoor een rivier tak met een dood einde ontstond. Hierdoor is de aanslibbing (getijdenrivier die het slib mee neemt) door gegaan waardoor je nog merkwaardige hoogte ziet in de oude meander. De meander wordt dan hoog in het midden en aan de zijkant blijft een sloot over. Zie tekening.

Boeren wilden dit graag want door aanslibbing werd de grond extra vruchtbaar. e. Oude meander de Hunze na de eerste bocht naar links van het fietspad. Maar niet overal werd dit toegepast je ziet dus 2 vormen van oude meanders.



A. Vorm oude meander



B. Inversie in de oude meander.

g. Deze inversie is vooral te zien bij de brug op punt g van de route. Naast deze oude meander is dan weer de Oude Ae te zien die dient voor afwatering van het achterland. Aan deze situatie is te zien hoe ingewikkeld het was om de waterwegen voor transport en afwatering te gebruiken.

j. Wetsingersluis met brug over het Reitdiep.

De Wetsingersluis was bedoeld voor de scheepvaart en de verschillende peilhoogte van het water in stand te houden. Door de aanleg van de van Starckenborgkanaal 1930 werd de sluis overbodig.

k. Wetsingerzijl.

Uitwateringssluis wordt in Groningen een zijl genoemd. Vandaar de vele dorpsnamen die eindigen op zijl.

l. Na 100m met de Reitdiepveer over het Aduarderdiep gaat u linksaf het reitdiep op. Hier is de voormalige Hunze niet rechtgetrokken en ziet een de meanderende getijdenrivier van vroeger nog deels intact. Het Reitdiepveer verbindt 2 historische plaatsen: Aduarderszijl en Schaphalsterzijl.

Aduarderszijlen aan het Reitdiep.

Het gehucht ontstond volgens de meest recente inzichten kort na 1285 toen **monniken** van het **klooster van Aduard** het **Aduarderdiep** lieten graven naar het Reitdiep en hier de gelijknamige **zijl (spuisluis)** aanlegden. Deze zijl diende onder andere voor de afwatering van gebieden nabij de stad **Groningen** op het Reitdiep, dat tot eind 19e eeuw in open verbinding met de zee stond. Voor het beheer werd het **Aduarderszijlvest** opgericht.

Tijdens de Tachtigjarige Oorlog werd in 1580 in opdracht van de Ommelander heren door de Staatse legeraanvoerder Willem Lodewijk een schans gebouwd op het stuk tussen de beide huidige zijlen. Drie maanden later, in augustus 1580, werd de schans echter door Spaanse troepen veroverd. In 1581 werd de schans heroverd door Wigbold van Ewsum, maar kort daarna heroverden de Spanjaarden de schans weer. In 1590 werd de schans versterkt door de Spanjaarden. Kort daarna trok de Spaanse legerleider Verdugo zich terug in de stad en werd de schans weer bezet door de Staatsen. Op 17 september 1593 keerde Verdugo terug om de schans te heroveren. De eerste en tweede aanval werden afgeslagen door de ruim 30 man sterke bezetting van de Staatse vaandrig Herman Ophof, maar de derde aanval van de veel sterkere aanvallende macht lukte wel. De weinige Staatse mannen en vrouwen die niet reeds bij de aanval sneuvelden, werden vervolgens gewurgd en enkele kinderen werden in de gracht verdrinken. In mei 1594 kwamen 12 vaandels troepen van Willem Lodewijk naar de schans om deze te heroveren. Uit woede over de moorden door de Spanjaarden het jaar ervoor wachtten ze niet op het bevel van Willem Lodewijk en vielen de door 140 Spanjaarden verdedigde schans meteen aan. Slechts 8 Spaanse soldaten die zich verstopt hadden en enkele vrouwen en kinderen, wisten het te overleven. De Staatsen telden 50 doden. Bij de aanval was het kruitmagazijn ontploft, zodat de schans vervolgens onbruikbaar was. Niet lang daarna gaf de stad zich over bij de Reductie van Groningen.

Tijdens het Rampjaar 1672 vormde de zijl onderdeel van de waterlinie ten noordwesten van Groningen. Bij de aanval van Bommen Berend werden alle 17 zeesluizen open gezet om het hele Reitdiepgebied onder water te zetten, zodat de stad niet vanuit het westen kon worden aangevallen. Het zoute water betekende wel een ramp voor de landbouw in het gebied.

In de 17e eeuw werd er een nieuwe houten sluis gebouwd, waarvan de deuren echter in 1686 werden weggeslagen door de Martinusvloed. De huidige stenen Westelijke of Oude Sluis werd in 1706 door het zijlvest gebouwd en had oorspronkelijk 3 deuren: ebdeuren voor het binnenhouden van het water voor de landbouw en scheepvaart bij laagwater; vloeddeuren voor het keren van zeewater bij vloed (werden door de druk dichtgedrukt); en stormdeuren die bij stormvloed werden gesloten ter extra veiligheid.

Schaphalsterzijl is een buurtschap op de plek waar het Winsumerdiep uitmondt in het Reitdiep. Op deze plek liggen de zijlen (uitwateringssluizen) Winsumerzijl (1653) en Schaphalsterzijl (1733, oorspronkelijk 1459), de schutsluis Nieuwe Sluis (1890) en het gemaal Schaphalsterzijl (2005). De plaats is genoemd naar de Schaphalsterzijl, die haar naam weer ontleent aan de Schapehals, een bocht in het Reitdiep ten zuiden van de sluisen.

De buurtschap heeft naast het gemaal een kleine boerderij waarin oorspronkelijk de sluiswachter woonde, een houten loods (werkplaats) — beide zijn monumenten. Aan de overzijde van het diep staat, net achter het gemaal, nog een woonhuis. De Schaphalsterzijl en Winsumerzijl hebben beiden een waterspuwer. Boven op de Nieuwe Sluis staat een windwijzer met het wapen van het vroegere waterschap Hunsingo.

#### Schaphalsterzijl en Winsumerzijl.

Voor de aanleg van de zijlen waterden de maren in het gebied af op de Fivelboezem, (gebied waar nu de Eemshaven ligt) die in de loop van de late middeleeuwen steeds verder werd bedijkt en dichtgeslibt.. Toen echter de opslibbing van de buitendijkse gronden steeds verder toenam ontstonden problemen met de afwatering en werd besloten eom de afwatering voortaan te regelen via de in 1361 gebouwde Winsumerzijl . Om dit te bewerkstelligen moesten nieuwe diepen worden gegraven. De Winsumerzijl was niet geschikt voor deze vergroting van haar achterland en om die reden werd in 1459 een nieuwe houten zijl gebouwd ten noorden van de Schapehals; de Schaphalsterzijl. Het [Winsumerdiep](#) werd hiervoor doorgetrokken naar het Schaphalsterzijl.

In de Tachtigjarige Oorlog werd er een schans aangelegd bij de zijl door Staatsgezinde troepen. In 1581 werd deze schans veroverd door Spaanse troepen. Tijdens deze vijandelijkheden werd de houten zijl in brand gestoken. De zijl werd vervolgens weer hersteld.

In de loop der eeuwen verzandde het Reitdiep steeds verder en in 1629 werd een meander van het Reitdiep bij Garnwerd afgesneden (het [Oude Diepje](#)), waardoor de oude Winsumerzijl overbodig werd. Deze wordt sindsdien [Oldenzijl](#) genoemd. Ter vervanging hiervan werd een nieuwe stenen Winsumerzijl aangelegd direct ten noorden van de Schaphalsterzijl. Deze zijl werd ontworpen door stadsbouwmeester Anthoni Verburgh. De werkzaamheden hieraan begonnen in 1635. In 1636 werd een nieuwe uitwateringsgeul gegraven en in 1637 werd de oude Winsumerzijl gesloopt. In 1638 waren de werkzaamheden voltooid.<sup>[1]</sup> Iets daarvoor werd in 1632 het zijlvestertimmerhuis gebouwd; de voorganger van het huidige waarmanshuis.

Tussen 1660 en 1662 zijn waarschijnlijk de sluisdeuren vervangen en mogelijk andere reparaties gepleegd, getuige een in 1660 gegoten [sluispot](#) (draaischarnier) van de Winsumerzijl (nu in [Groninger Museum](#)) en een

gedenksteen met het jaartal 1662. In 1669 en 1733 werden plannen gemaakt voor een stenen Schaphalsterzijk, omdat de houten zijl veel onderhoud vergde en begin 18e eeuw tevens begon te lekken. In 1734 werd vervolgens de bouw van een stenen sluis aanbesteed. De nieuwe stenen Schaphalsterzijk werd geplaatst tussen de gebinten en op de vloer van de oude houten sluis. In 1790 werden beide zijlen voor het in die tijd astronomisch hoge bedrag van 48.000 gulden vernieuwd omdat bij hoog water er water onder de sluisen door kon sijpelen, wat op termijn kon leiden tot het wegspoelen van de grond eronder.

Nieuwe Sluis en latere reparaties.

Tussen de beide zijlen lag een eilandje dat bij de herstelwerkzaamheden van 1790 een stenen muur kreeg en in 1890 werd vervangen door een **schutsluis (keersluis)**, de **Nieuwe Sluis**, om zo de scheepvaart te bevorderen.<sup>[2]</sup> In dat jaar werden ook de gedenkstenen geplaatst (1662) en (1733) in de beide oude sluisen. Zo liggen er sindsdien drie sluisen vlak bij elkaar. In 1843 werd het huidige waarmanshuis gebouwd op de plaats van het oude zijlvester-timmerhuis. In 1882 werden verschillende aanpassingen gedaan aan dit waarmanshuis.

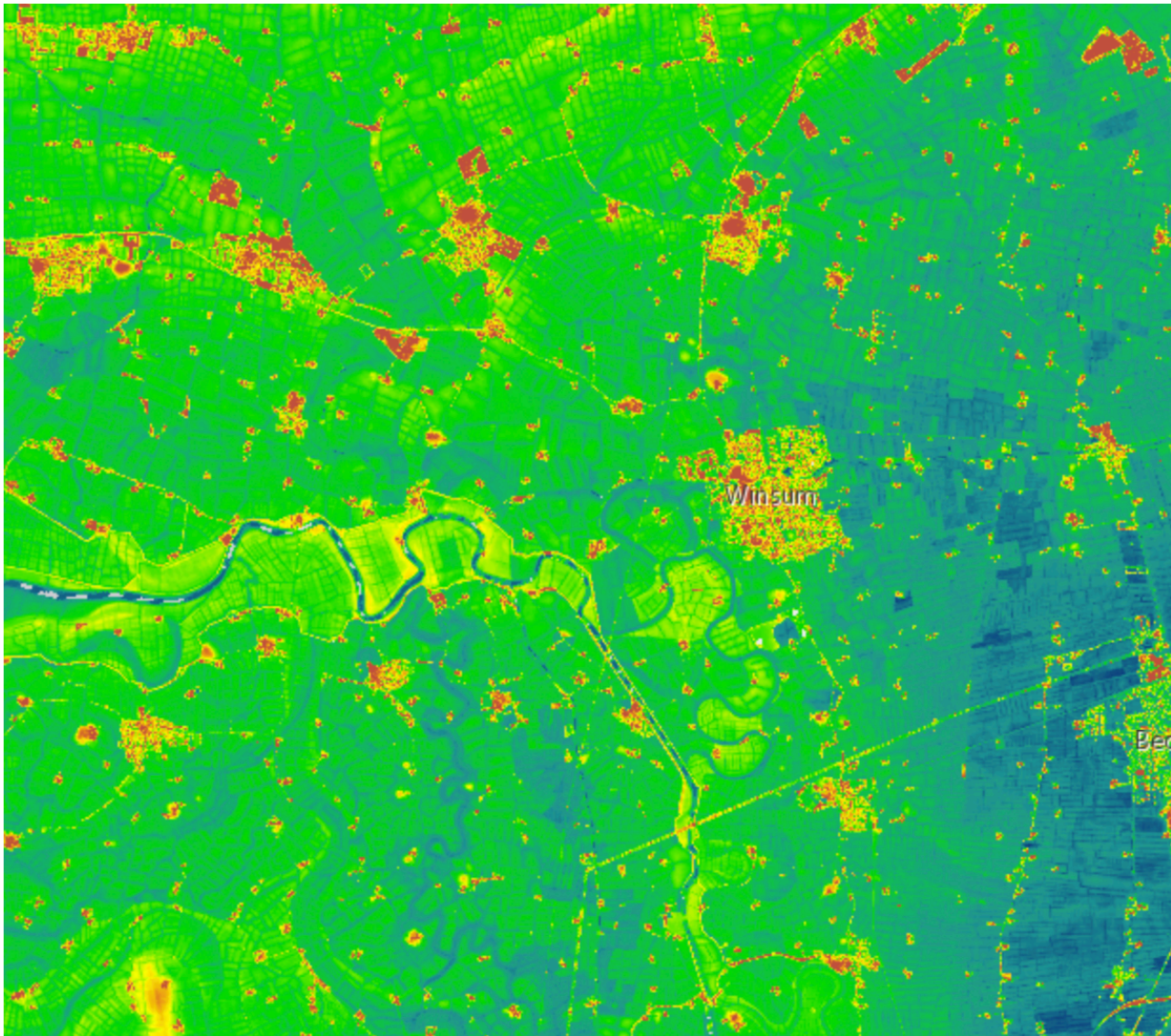
Nadat in 1877 de dijk bij zoutkamp gereed was gekomen en eb en vloed waren verdwenen, werd in 1890 de Dam tussen de beide sluisen verwijderd en vervangen door een nieuwe sluis. Tussen 1916 en 1917 werden de sluisen vernieuwd, waarbij de houten puntdeuren van de Winsumerzijk en de Schaphalsterzijk werden vervangen door stalen schuiven. Alleen de Nieuwe Sluis behield haar bestaande puntdeuren. Deze werden pas in 1948 verwijderd. In 1956 werden tevens schotbalken aangebracht bij deze sluis. In 1965 werden de houten brugdekken vervangen door een betondek.

Nadat de zeedijken op deltahoogte waren gebracht en in 1969 de **Lauwerszee** werd afgesloten, verloren de sluisen hun functie. Sindsdien werden de sluisen decennialang verwaarloosd. In 1963 werd een weg aangelegd over de sluisen, waarbij over de Nieuwe Sluis een brug werd gebouwd.

Renovatie en bouw gemaal.

In 1995 nam het waterschap Noorderzijlvest het besluit om de drie sluisen af te breken, om plaats te maken om op deze plek een waterniveaoverschil te creëren in het kader van het opvangen van de gevolgen van de **bodemdaling** voor de waterbouwkundige **kunstwerken** als gevolg van de Groningse **aardgaswinning**; in een deel van het waterschap steeg het waterniveau namelijk steeds verder. Dit vormde het begin van een 10 jaar durende strijd over de plek. Gealarmeerde burgers richtten namelijk daarop de 'werkgroep behoud en restauratie Schaphalsterzijk' op die in december 1995 werd omgezet in de 'Stichting Behoud Schaphalsterzijk'. Na het indienen van 1600 handtekeningen tegen de sloop, besloot het waterschap de sloop niet door te zetten, maar een nieuw plan te maken: De zijlen zouden worden gerestaureerd en om het niveaoverschil te realiseren werd er pal naast een gemaal gebouwd. Dat was echter tegen het zere been van de tegenstanders, die dit nieuwe gemaal niet vonden passen op deze plek qua sfeer en karakter; het 'historische ensemble' zou er door worden aangetast. Nadat bezwaren niets opleverden startten zij een juridisch gevecht tegen de bouw van de sluis. Ook kwamen ze met een alternatieve locatie; aan de westrand van het dorp **Winsum** bij de rioolzuiveringsinstallatie was ook een geschikte plek. De raad van de gemeente **Het Hogeland** die de bouwaanvraag behandelde, vond dit echter een 'inbreuk op het open landschap en de onmiddellijke omgeving' en wees het voorstel in 1998 af, om er enkele jaren later overigens wel een **windturbine** toe te staan. In hetzelfde jaar werden op voordracht van de stichting het sluisencomplex en de sluiswachterswoning aangewezen als rijksmonument. De bouwaanvraag voor het nieuwe gemaal werd echter goedgekeurd. In 2002 werd begonnen met de voorbereidende werkzaamheden. In september 2002 vernietigde de Raad van State echter de bouwvergunning, maar na een nieuw raadsbesluit konden de werkzaamheden in het voorjaar van 2003 worden hervat. De restauratie en bouw kostten 9 miljoen euro en werden grotendeels bekostigd door de **NAM** als veroorzaker van de bodemdaling. In november 2005 kwamen de restauratie van het oude sluisencomplex en het nieuwe gemaal **Schaphalsterzijk** gereed.

n. Het buurschap Schouwen verwijst naar een oude doorwaadbare plaats in de Hunze. Schouwen kan echter ook betekenen een boot die dienst deed voor overtochten.



Actuele hoogtekarte van het gebied. Blauw is laag en rood in hoog. De oude meanders zijn als laagtes nog goed herkenbaar in het gebied. Ook goed te zien is dat de oevers door aanslibbing soms hoger liggen dan het achterland.

Links van Winsum zijn ook nog veel laagtes te zien als vlaktes. Dit komt door de kleiwinning voor de baksteenindustrie die rijkelijk aanwezig was rondom het Winsumerdiep. De kleiwinning werd per weiland uitgevoerd.